

БОЛАЛАР ВА ЎСМИРЛАР СПОРТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АСОСИЙ МУАММОЛАРИ

Хасанов А.Б.

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети

Таянч сўзлар: жисмоний маданият, жисмоний тарбия, спорт, муассаса, таълим, сифат, илмий-тадқиқот, мактаб таълими, методология.

Ключевые слова: физкультура, физкультурное воспитание, спорт, учреждение, образование, качество, научно-исследовательская работа, школа образования, методология.

Key words: physical education, physical education, sports, institution, education, quality, research work, school of education, methodology.

Резюме:

Мазкур мақолада жисмоний тарбия ва спорт орқали болалар ва ўсмирларнинг саломатлиги, жисмоний ҳолатини ривожлантириш масалалари ўрганилган. Шунингдек, мактаб ўқувчиларининг жисмоний тарбияси муаммолари, уларда жисмоний тарбияга қадриятли муносабатларни шакллантиришнинг аҳамияти кўрсатиб берилган.

Резюме:

В данной статье исследуются вопросы здоровья, физического состояния детей и подростков посредством физического воспитания и спорта. Также показаны проблемы физического воспитания школьников, важность формирования у них ценностного отношения к физическому воспитанию.

Summary:

This article examines the issues of health, physical condition of children and adolescents through physical education and sports. The problems of physical education of schoolchildren, the importance of forming their value attitude to physical education are also shown.

Кириш. Бугунги кунга қадар кўплаб спорт дастурлари ишлаб чиқилган, улар орасида ҳатто жисмоний имконияти чекланган одам ҳам ўзи учун мос машқлар ва юқларни танлаши мумкин. Табиийки, спорт инсон танасини мустаҳкамлайди, унда зарур жисмоний фазилатларни ривожлантиради. Лекин бу ҳаммаси эмас. Спортда инсоннинг иродаси ва характери шаклланади. Яъни, замонавий спорт нафақат тикланиш воситаси, балки инсоннинг жисмоний ва ақлий ўзини ўзи такомиллаштириш воситаси сифатида ҳам ишлайди.

Мураббийлар кўпинча спортчиларнинг энг юқори натижаларга эришиш учун энг маъқул бўлган ёш даврларини ҳисобга олмайдилар, натижада улар келажакдаги тақдир ҳақида ўйламасдан, ўсмирлик даврида юқори натижаларга эришишга интилиб, ўз ўқувчиларининг тайёргарлигини инобатга олмайдилар. Ёшлар спортининг асосий мақсади ҳар бир спорт тури учун мақбул ёшда халқаро тоифадаги натижаларга эришиш учун қулай шарт-шароитларни яратишдир. Шу билан бирга, маҳаллий спорт амалиётида энг янги технологиялардан фойдаланиш кўрсаткичлари, афсуски, етарли даражада юқори эмас, айниқса хорижий технологияларга нисбатан, маблағ етишмаслиги туфайли ҳам, улардан тўлиқ фойдалана оладиган малакали мутахассислар жуда кам. Бироқ, ёшлар спортининг машхурлигига қарамай, унинг ривожланишига тўсқинлик қиладиган бир қатор асосий қарама-қаршиликлар мавжуд[1,2].

Биринчи қарама-қаршилик-бу миллий мақсадлар, стратегик вазифалар, жисмоний тарбия ва спорт тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий тамойиллари ва бир қатор тушунчаларни аниқлашга оид қонунчилик нормалари ўртасида уйғунликнинг йўқлиги. Улар ягона тизимни ташкил етмайди, улар турли вазирликлар юрисдикциясидаги ташкилотлар турлари бўйича бўлинади. Қонун ҳужжатлари илмий асосланган меъёрлар билан тўлдирилишини таъминлаш ва концептуал аппаратни миллий мақсадлар, стратегик вазифалар ва жисмоний тарбия ва спорт тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий тамойилларига мослаштириш керак.

Иккинчи қарама-қаршилик-бу ёш авлоднинг шахсий манфаатлари ва спортнинг мавжуд имкониятлари ўртасидаги номувофиқлик, аксарият ҳолларда болалар ва ўсмирларнинг замонавий эҳтиёжларини қондирмайди ва уларнинг ҳаёт тарзига тўғри келмайди. Ушбу қарама-қаршилик жисмоний тарбия ва спортдан соғломлаштириш ва ривожлантириш самарасини олиш учун аниқ етарли бўлмаган машғулотлар учун шароитлар ва ҳафталик жисмоний фаолият нормалари таҳлили билан тасвирланган. Уни миллий мақсадлар, стратегик вазифалар ва қонунчиликнинг асосий принципларига мослаштириш учун моддий-техник хавфсизлик нуқтаи назаридан тегишли стандартларни, жисмоний тарбия ва спортнинг соғлом ва ривожланиш таъсирини кафолатлайдиган ҳамда мунтазам равишда шуғулланадиганларни рағбатлантириш механизмларини жорий этиш зарур[3,4].

Учинчи қарама-қаршилик-тизимли спорт билан шуғулланиш вазифаси ва уни ёш авлоднинг жисмоний ривожланиш даражаси, жисмоний тайёргарлиги, индивидуал саломатлик хусусиятлари ва қизиқишларини ҳисоб-

га олган ҳолда асосий фаолияти билан бирлаштиришга имкон берадиган механизмлар ўртасидаги номувофиқлик. Мавжуд қарама-қаршиликларни бартараф этиш учун жисмоний тарбия ва спорт тизими болалар ва ёшларга жисмоний тарбия ва спортга қизиқишларини рўёбга чиқариш учун кенг имкониятлар яратиши керак.

Шунингдек, жисмоний тарбия ва спорт ҳаракатини ривожлантириш истиқболларини аниқлаш, айниқса замонавий шароитда мураккаб муаммодир. Биз уни фақат назарий концепция асосида муваффақиятли ҳал қилиш мумкинлигига ишонамиз. Бундай концепция ижтимоий-педагогик муаммоларни ҳал қилиш, жисмоний тарбия, болалар ва ўқувчиларспортини ривожлантиришда ижтимоий тамойилларнинг ролини ошириш, ушбу соҳада болалар ва ёшларнинг ўзини ўзи бошқаришини ривожлантириш, болалар ва ёшларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг асосий йўналишларини белгилашда аниқ қўлланма бўлиши керак[5,6].

Ҳозирги вақтда жисмоний тарбия, спорт ва туризм, болалар ва ёшларнинг бўш вақтлари тобора кўпроқ тижорат фаолияти объектига айланиб бормоқда. Бу, айниқса, йирик шаҳарларда, кам таъминланган оилалар ва ҳатто ўрта даромадли талабалар учун камроқ кириш имкониятига эга бўлмоқда.

Жисмоний тарбия ва спорт ҳаракатининг ривожланишига катта тўсиқ-бу аниқ минтақавий шароитларда болалар ва ўсмирлар спорт уюшмаларининг мавжудлиги учун ҳар томонлама ишлаб чиқилган меъёрий асослар, уларни яратиш, фаолият кўрсатиш ва жойлардаги давлат идоралари билан ўзаро муносабатларни тартибга солувчи зарур қонун ҳужжатларининг йўқлигидир.

Бизга маълумки жисмоний тарбия ва спорт ҳаракати жисмоний тарбия ва спорт фаолиятининг инсон, жамият ва давлат учун муҳим ижтимоий аҳамиятини тан олишга асосланган. Унинг аҳамияти ушбу ҳаракат доирасида инсонпарварлик нуқтаи назаридан баҳоланади, яъни инсоннинг ўзи, унинг бахти, саломатлиги, эркинлиги ва қадр-қиммати, кўп қиррали ва уйғун ривожланиши, унинг барча қобилятлари, тинчлик, дўстлик, ўзаро тушунишда намоён бўлиши энг олий қадрият деб ҳисоблайди. [7,8]

Замонавий шароитда, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларини инсонпарварлаштириш мавжуд бўлганда, болалар жисмоний тарбия ва спорт ҳаракати тобора аниқ демократик, гуманистик характерга эга бўлиб бормоқда. Борган сари у қуйидаги принципларга амал қилади:

- ҳаракатда ихтиёрий иштирок этиш;

- умуминсоний, маънавий ва ахлоқий қадриятларнинг устуворлиги, ирқий, диний ёки сиёсий асосларда ҳар қандай камситишларнинг олдини олиш;

- болалар ва катталар ўртасида спорт соҳасидаги фаол ҳамкорлик, уларнинг биргаликдаги фаолияти болалар манфаатларининг устуворлигини ҳисобга олган ҳолда;

- педагогик бошқарув ва болаларнинг ўзини ўзи бошқариш, ўз-ўзини тарбиялаш, шахсни ўзини ўзи англаш учун шароит яратиш (ташкилий, услубий, меъёрий ва ижтимоий-психологик даражаларда);

- битта ҳаракат доирасида бир-бирини органик равишда тўлдирадиган турли хил ёндашувларнинг мавжудлиги.

Сўнгги йилларда жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги бундай кўринишлардан бири бу бутун жамиятнинг жисмоний тарбия ва спортга бўлган чуқур муносабати, уларни ёш шахсни, унинг ахлоқий, эстетик ва маънавий табиатини ўзгартиришнинг мураккаб омили сифатида тушунишдир.

Яна бир муаммо-ёшларни спорт иншоотлари билан таъминлаш, уларнинг бир марталик имкониятлари, жамоат бирлашмалари, болалар ва ўсмирлар спорт мактабларига жалб этилганларни қамраб олиш, объектларни куриш ва реконструкция қилиш, спорт, жисмоний тарбия ва ишлаб чиқариш учун аниқ капитал қўйилмалар ишлаб чиқиш ва амалга ошириш. Шунингдек, таълим муассасаларини кенг спорт билан шуғулланиш, болалар ва ўсмирлар жисмоний тарбия ва спорт ҳаракатини ривожлантиришни бошқариш схемасини ишлаб чиқиш, ҳудудий ва тармоқ спорт клубларини ташкил этишни таъминлаш керак. Асосан, уч хил: тўлиқ спорт турлари асосида ишлайдиган клублар. шахсий аъзолик бадаллари, иқтисодий фаолиятдан олинган маблағлардан фойдаланган ҳолда иқтисодий ҳисоблаш ва ўзини ўзи молиялаштириш; шахсий аъзолик бадаллари ва клубнинг иқтисодий фаолиятдан олинган маблағлардан фойдаланган ҳолда таъсис ташкилотлари ва қисман ўзини ўзи таъминлаш ҳисобига мавжуд бўлган клублар; ўз фаолиятини таъсис ташкилотлари ва шахсий аъзолик бадалларидан олинган маблағлар ҳисобидан амалга оширадиган клублар.

Европанинг аксарият мамлакатларида болалар ва ўсмирлар жисмоний маданияти ва спорт ҳаракати, талабаларнинг жисмоний тарбиясини ривожлантиришнинг мақсад ва вазифалари турли даражаларда шаклланади: Белгия, Италия, Португалия, Францияда-давлат даражасида, Германия, Испания, Швейцария-минтақавий ёки маҳаллий.

Барча Европа мамлакатлари спорт қадриятлари тўғрисида умумий фикрга ега: сиёсий мақсадларга эришиш учун спортчиларни манипуляция

қилмаслик, "ҳамма учун спорт" дам олиш ғоясини тўлиқ қўллаб-қувватлаш, ёшлар тарбиясида спортнинг аҳамиятини кучайтириш.

Чунки, жамият томонидан ёшларга спорт билан шуғулланиш имкониятларини тақдим этиш нафақат бўш вақтдан конструктив фойдаланишга, балки мурасасизлик, тажовузкорлик, алкоголизм ва жамиятнинг бошқа касалликларини даволаш каби ижтимоий муаммоларни ҳал қилишга олиб келиши керак. Шунингдек, улар ёшларни ўз-ўзини тарбиялаш, ўзини тақомиллаштириш ва спорт орқали ўзини намоён қилиш жараёнларига жалб қилиш учун янги шароитларни яратиш зарур.

Сўнгги ўн йилликларда Ғарбий Европанинг кўплаб мамлакатларида спорт жисмоний тарбия ўрнини боса бошлади. Кўпгина мамлакатларда ўқувчиларнинг мойиллигини ҳисобга олган ҳолда, тушдан кейин мактаб спорт уюшмалари ёки касаба уюшмаларидаги дарслардан холи бўлган мажбурий ихтиёрий танлов спорт турлари қўлланилади. Дания, Германия, Голландия, Буюк Британия, Францияда мактаблар ва уларнинг спорт уюшмалари одатда дарслар учун давлатга қарашли ёпиқ ва очиқ спорт иншоотлари билан таъминланади.

Германияда ёшлар спортини ривожлантиришда кўплаб жамиятлар, вазирликлар, уюшмалар, уюшмалар, черковлар, илмий муассасалар ва партиялар иштирок этмоқда. Таниқли бизнес фирмалари кўпинча мактаб мусобақаларининг ҳомийси сифатида ишлайди. Мактаб спортини ривожлантиришда давлат ва маҳаллий ҳақомият иқтисодий сектор сифатида маълум бир вазифаларни бажаради.

Мамлакатимизда ҳам спортни ривожлантиришда спорт мактабларининг асосий муаммоларини ҳал қилиш – ўқитувчи-мўраббийлар таркибининг касбий ўсишини рағбатлантириш, мактабда ўқувчилар сонини кўпайтириш, спорт натижаларига эришиш-давлат томонидан қўллаб-қувватлаш билан бевосита боғлиқдир. Ёшлар спортининг энг муҳим ташкилий муаммоларини ҳал қилиш учун нафақат ёшлар спорт мактабларини сақлаш ва ривожлантириш бўйича самарали чораларни кўриш, балки молиялаштириш масаласини ҳам ҳал қилиш зарур.

Иккинчидан, кадрлар. Чунки мактабнинг таълим ва тарбия жараёнида соғломлаштириш ва тарбиявий жиҳатлар биринчи ўринда туради. Нега бугунги кунда муаммо шунчалик кескин?

1. Замонавий шароитда касбнинг обрўси етарлича юқори эмас ва биз мўраббий ва ўқитувчиларнинг иши учун етарли пул тўламаймиз.

2. Ўқув-машғулот жараёни ва оммавий спорт ишлари тиббий назорат ва таъминот билан бирга бўлиши керак.

Мураббий-ўқитувчи бир вақтнинг ўзида ўқитувчи, психолог, шифокор ва методист бўлиши керак. Ушбу муаммоларни ҳал қилиш учун:

- мутахассисларни касбий тайёрлаш ва қайта тайёрлаш;

- ёш авлодга малакали жисмоний тарбия ва соғломлаштириш хизматларини кўрсатишга йўналтирилган юқори малакали кадрларни жалб этиш;

- обрў-эътиборни ошириш, ўқув йили якунлари бўйича бир марталик бонуслар шаклида моддий рағбатлантириш ва қўшимча тўловлар тизимини ўз ичига олган мураббий-ўқитувчиларни рағбатлантириш тизимини ишлаб чиқиш. Масалан, танлов совриндорлари бўлган ўқувчиларни юқори даражада тайёрлаш, ижодкорлик, талабалар контингенти хавфсизлиги учун;

- тренер-ўқитувчиларга материалларни тайёрлаш бўйича ишларни, очик дарсларни, турли танловларда иштирок этишни ўз ичига олган аттестациядан ўтишда ёрдам бериш.

- болалар ва ўсмирлар ўртасида соғлом турмуш тарзининг жозибадорлигини шакллантириш муаммосини ҳал қилиш учун жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланадиган ёш шахснинг ижобий имиджини яратиш, шунингдек, барча ахборот хизматларининг самарали ижтимоий рекламасини яратиш учун барча оммавий ахборот воситалари билан мақсадли ишлаш керак.

Бизнингча спорт мактаблари фаолиятига таъсир қиладиган муаммоларга қуйидагилар киради:

- ўқув-тарбия жараёни сифатини ошириш;

- жисмоний тарбия ва спортнинг нодавлат шаклларини кенгайтириш;

- жисмоний тарбия тадбирлари ва спорт мусобақалари сонининг кўпайиши;

- болалар ўртасида жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш.

Хулоса қилиб айтганда, спорт таълим муассаслари муаммоларини тўғри кўриш ва тушуниш, уларни ҳал қилиш йўллари, мактаб мураббий-ўқитувчиларининг касбий ва малака даражаси, албатта, ёш ўқитувчилар даражасининг ошиши шарт билан муассаса хусусиятларини яхшилашга ёрдам берадиган омил ҳисобланади.

Жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланадиган болалар ва ўсмирлар сонининг кўпайиши аҳолининг ушбу тоифаси орасида турли касалликларни даволаш ва вояга етмаган жиноятчилар ва жиноятчиларни қайта тарбиялаш жараёнига сарфланган маблағни бир неча бор тежаш имконини беради. Спорт мактаблари фаолиятида назарда тутилган чора-тадбирларнинг амалга оширилиши жисмоний тарбия ва спорт ишларини ях-

шилайти, шунингдек, болалар ва ўсмирларнинг соғлиғини ўзгартириш, уларнинг жисмоний тайёргарлиги даражасини ошириш учун имконият беради, бу эса пировардида жамиятнинг иқтисодий ва маънавий яхшила-нишига таъсир қилади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 5 ноябрдаги “Спорт таълими тизимини тубдан такомиллаштириш орқали олимпия ва паралимпия спорт турлари бўйича спортчилар за-хирасини шакллантириш сифатини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5279-сонли қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 5 ноябрдаги “Спорт-таълим муасса-салари фаолиятини 2025 йилгача ривожлантириш дастури тўғрисида”ги ПҚ-5280-сонли қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021-йил 5-ноябрдаги "2024-йил Париж шаҳрида (Франция) бўлиб ўтадиган XXXIII ёзги Олимпия ва XVII Паралимпия ўйинларига спортчилари-мизни комплекс тайёрлаш тўғрисида"ги ПҚ- 5281-сонли қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021-йил 5-ноябрдаги "Юриш, югуриш, ми-ни-футбол, бадминтон, стритбол ва «workout» спорт турларини янада ривожлантириш чора-тад-бирлари тўғрисида"ги ПҚ-5282-сонли қарори.
5. Абдиев А.Н. Яккакураш спорт турларида ихтисослашувчи талабаларда мураббийнинг касбий кўникмаларини шакллантиришнинг илмий-педагогик асослари. Пед. фан. док. ... дис. –Т.:ЎзДЖТИ нашриёти, 2004. – 210 б.
6. Абрамова В.В. Формирование профессиональной компетентности будущих учителей физи-ческой культуры. Автореф.дис..канд. пед. наук.- Ростов-на-Дону:2006.–28 с.
7. Бавтрюков И.А. Формирование психолого-педагогической компетентности у будущих спе-циалистов по физической культуре и спорту. Автореф.дис..канд. пед. наук.- Ульяновск: 2009. – 25 с.
8. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – М.: Физкультура и спорт, 2000. – 331 с.